

УДК 378.147.134:94

Н. О. Венцева,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Бердянський державний

педагогічний університет)

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В 1917-1918 рр.

Постановка проблеми. Система професійної підготовки педагогічних кадрів в Україні має більш ніж трьохсотрічну історію. Пройдений шлях є досить тривалим, складним та суперечливим, однією зі складових якого – історико-педагогічний доробок вищої педагогічної школи початку ХХ століття. Вивчення цього періоду дає можливість визначити певні закономірності та позитивний досвід підготовки фахівців, який свого часу був забутий, але має важливе значення для вдосконалення професійної освіти сучасного вчителя.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські історики не оминули увагою питання історії розвитку вищої освіти, яка завжди впливала на суспільно-політичний, економічний та культурний потенціал суспільства. Проблеми формування національної освіти в період відродження національної державності 1917–1920 рр. досліджувала Н. Агафонова [2]. Особливості розвитку вищої освіти Радянської України 1920-1928 рр. розглянуто в праці М. Мірошніченко [6]. Питання управління вищою освітою на Україні в ХХ ст. досліджує сучасний науковець В. Майборода [4]. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів історії у ХХ столітті вивчав український вчений А. Булда [1].

У сучасній історико-методичній літературі висвітлюються загальні тенденції та особливості розвитку вищої освіти на Україні в першій третині ХХ ст., проте недостатньо визначеними залишаються загальні тенденції підготовки

педагогічних кадрів в умовах зміни освітніх зразків на початку ХХ століття. Отже, **метою** нашого дослідження було визначити особливості реформування системи вищої педагогічної освіти України в 1917-1920 роках.

Новий етап у розвитку української освіти розпочався після Лютневої революції 1917 р. Велику роль у цей час відігравали українські громадські організації, які утримували на власні кошти українські школи, готували та друкували підручники, організовували літні учительські курси тощо. Так, наприклад, на Півдні України у березні 1917 р. було відкрито дві українські гімназії, а невдовзі – університет у Катеринославі [5].

25 грудня 1917 року I Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив на Україні Радянську владу. З'їзд заявив про єдність дій з Російською Федерацією. З цього часу почався процес перебудови системи народної освіти і формування нової політики в цій сфері. Реорганізація вищої педагогічної школи, створення таких навчальних закладів, як Вищий інститут народної освіти ім. М. Драгоманова в Києві, прискорені педагогічні курси (на базі 3 і 4 курсів історико-філологічного факультету жіночих курсів) та Університету святого Володимира засвідчили про початок формування системи педагогічної освіти в Україні.

Велику роль у розвитку національної освіти відіграла Центральна Рада, яка проголосила основним завданням освітньої політики відродження рідної мови і школи. У науково-педагогічній сфері було організовано Український Національний Університет, розроблялась та видавалась науково-педагогічна та методична література, відбувалось створення української наукової термінології, українського правопису. У сфері матеріального забезпечення освіти йшло залучення приватного капіталу, коштів релігійних конфесій та громадських організацій до фінансування навчальних закладів.

У червні 1917 р. було створено перший підрозділ для управління системою освіти – Генеральне Секретарство Освіти на чолі з І. Стешенком (голова дещо раніше створеної Ради Товариства Шкільної Освіти), яке взяло на себе функції керівництва освітою в Україні. Влітку 1917 р. секретарство почало призначати губернських і повітових комісарів освіти, завданням яких було проведення

українізації школи. Після проголошення УНР секретарству перейшло управління всіма освітніми установами в Україні.

26 червня 1917 р. було прийнято декларацію Генерального секретаріату, в якій визначалась основна програма розвитку національної школи, а також підготовки педагогічних кадрів. Проте педагогічні навчальні заклади не задовольняли потребу в педагогічних кадрах, у тому числі й учителях історії. На ім'я Генерального секретаріату освіти надходило багато листів з проханнями відкрити вищі початкові школи. Так, у листі з Поділля говорилось: “До Губерніального земства, яке в теперішній час керує цими школами, надходить дуже багато прохань від сільських громад, культурно-просвітних товариств про відкриття у них вищої початкової школи. Збирають гроші, дають помешкання, дають землю – все дають, просять тільки прислати учительський персонал та підручники. Як не прикро відмовляти такому натуральному бажанню людей дати освіту своїм дітям, але з болістю в серці доводиться відмовляти по одній причині, що нема учителів”.

Аналіз архівних матеріалів та досліджень науковців свідчить, що в Україні з 1917 по 1920 рр. з метою підготовки вчителів історії урядами було здійснено відкриття ряду навчальних закладів. Наприклад, в березні 1917 р. Українське наукове товариство – поставило питання про створення в Києві Українського народного університету. На I Всеукраїнському педагогічному з'їзді в квітні 1917 р. було організовано секцію вищої школи. З'їзд закликав усіх професорів-українців повернутися на Батьківщину, а всіх, хто має можливість викладати українською мовою, вести паралельні курси у вишах. Крім того, комісія з питань вищої школи запропонувала, для забезпечення дослідницької роботи організувати у великих бібліотеках відділ “Україніки” та архівні фонди. Щодо розвитку системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії на національній основі в той час існувало дві можливості: українізувати тодішні університети або відкрити нові.

Проте деякі виші відмовились від українізації викладання і для цього з'явилися законні підстави в липні 1917 р. Тимчасовий уряд прийняв закон

про автономію вищих шкіл, що дало можливість професорським колегіям вважати себе незалежними від будь-якої влади.

У серпні 1917 р. почалось формування викладацького складу Українського народного університету в Києві. Спочатку працювала ініціативна група з 3-4 осіб, але у вересні вже майже тридцять українських учених виявили бажання працювати в університеті. Були створені факультетські комісії і з'явилась можливість заснувати три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний і правничий. Було вирішено, що ректором університету та деканами факультетів мають бути особи, що мають звання професорів, а секретарями факультетів – приват-доцента.

У листопаді 1917 р. українська Центральна Рада видає Третій універсал, а 9 січня 1918 р. був прийнятий “Закон про національно-персональну автономію”, в якому зазначалося, що освітні справи кожної нації – це справа всієї нації. Управління національною школою будувалося на основі принципу національно-персональної автономії, за яким загальне керівництво справами народної освіти кожної національності в Україні передавалось Генеральному секретаріату освіти при ньому. Завідування справами освіти національних меншостей – відділам народної освіти при Генеральних секретарствах і відповідних національних рад [7].

Нового розвитку вища школа набула під час правління гетьманського уряду. Уряд Гетьмана П. Скоропадського продовжив освітню політику, розпочату Центральною Радою. При уряді було створено нове міністерство освіти, першочерговими кроками якого у справі реформування освітньої галузі стали: 1. З питань організації системи освіти: централізація освіти; скасування відділів освіти для національних меншин; скасування шкільних рад у регіонах України; 2. З питань структурування освіти: поширення мережі приватних навчальних закладів; організація навчальних закладів гімназійного типу з українською мовою викладання; 3. З питань науково-педагогічного забезпечення: організація Української Академії Наук на чолі з А. Кримським та В. Вернадським [3].

На чолі міністерства вищої освіти став М. Василенко, який дуже багато зробив для нової організації освіти вже в 1917 – на початку 1918 р. При міністерстві освіти було організовано раду і нову комісію у справах вищої школи, комісії по підготовці законопроекту про заснування Української Академії наук і Національної бібліотеки. Всі три комісії очолив академік В. Вернадський. У комісії у справах вищої школи, до складу якої увійшли професори М. Сумцов, Д. Багалій, В. Шапошников, В. Лучицький, Г. де Метц, О. Спекторський, Б. Лучков було поставлено питання про перетворення Університету св. Володимира на український.

17 серпня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив прийнятий радою міністрів закон про перетворення Українського народного університету на Державний український університет у складі чотирьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, правничого і медичного. Закон був підписаний головою ради міністрів Ф. Лизогубом і міністром освіти М. Василенком. Реорганізація університету почалась уже з 1 липня 1918 р.

На відкритті українського державного університету в Києві 5 жовтня 1918 р. гетьман П. Скоропадський оголосив жалувану грамоту: “Грамотою цією ознайомлюємо всіх, кому про це відати належить і особливо пану міністру освіти, панам ректору, професорам і студентам, що ми визнали за благо для всього люду українського утворити в столиці України, місті Києві, перший український державний університет. Призиваючи Боже благословення на це нове вогнище народної освіти, бажаємо, щоб цей університет, сприяючи широкому відродженню нашої національної культури, виявив усі творчі сили багатого духом та здібностями народу... Бо від науки, від освіти, яку вливатимемо народові, залежить поступ усієї людськості” [7, с. 75].

На 1918-1919 навчальний рік надійшло багато заяв-прохань про прийом в університет. Центральне бюро Всеукраїнської учительської спілки на чолі з С. Русовою звернулися до Ради професорів університету з проханням доповнити умови вступу таким додатком: “Народні вчителі й учительки, що закінчили вчительські семінарії і прослужили в народній школі не менше

трьох років, мають право вступу до університету без екзаменів, коли на них посвідчить бюро Всеукраїнської учительської спілки, на підставі фактичного матеріалу, що вони брали участь у боротьбі українського народу за рідну школу в пресі і житті, як до революції, так і під час революції” [8]. Зважаючи на те, що держава не мала можливості повністю забезпечити підвищення бюджету вищих шкіл, Міністерство освіти встановило оплату за навчання в університеті в розмірі 250 крб. на рік.

У липні 1918 р. державними університетами України були оголошені: Київський університет св. Володимира, Харківський та Новоросійський. З вересня того ж статусу набув й Ніжинський історико-філологічний інститут ім. князя Безбородька. В університетах відкривались кафедри історії України, історії української мови та історії української писемності.

Політика міністерства освіти стосовно вищої школи на Україні полягала в тому, щоб послідовно засновувати в них кафедри українознавства, які ставали центрами розробки і викладання української мови, літератури, історії, географії України. Рада Міністрів 31 липня 1918 р. затвердила закон про заснування у Київському, Харківському, Новоросійському університетах по чотири українознавчих кафедри – української мови, літератури, історії, історії українського права, а також двох кафедр (української мови та літератури і Української історії).

Створення державних українських університетів не суперечило ідеї народних вишів, яка передбачала масову підготовку учителів, в тому числі і вчителів історії. Улітку 1918 року культурно-просвітня комісія Київського українського університету підняла клопотання про створення нового народного університету. Його засновниками стали, крім комісії, Українське наукове товариство, центральні кооперативні установи, товариства “Праця”, “Просвіта”, центральне бюро Всеукраїнської вчительської спілки. Засновники провели велику роботу, але новий народний університет в умовах громадянської війни не був організований [7].

У 1918 році справа підготовки вчителів здійснювалась в учительських

інститутах, учительських семінарах та на тимчасових річних курсах з підготовки вчителів. Важливу роль у визначенні основних вимог до професійної підготовки вчителя мали такі державні документи, як “Положення про Єдину Трудову Школу” 1918 р. та “Декларація про Єдину Трудову Школу” 1918 р, де була викладена широка програма роботи з учителями суспільних дисциплін [4].

Важливу роль у розвитку організації основ підготовки вчителів історії в Україні заграло і прийняте 20 червня 1918 р. “Положение об организации народного образования в Российской республике”. У цьому документі висувалась необхідність періодичного скликання з’їздів вчителів історії, були визначені права і обов’язки відділів народної освіти.

Названі документи розкривали вимоги до вчителя історії, визначали його соціальну роль і місце в суспільстві. “Учительська армія повинна стати головною армією спеціалізованої освіти”, – відмічалось на I з’їзді вчителів-інтернаціоналістів у 1918 р. У зв’язку з цим було підкреслено, що учительство повинно злитися зі всією масою трудящих, а головним завданням вчителя історії було пов’язати учительську діяльність із завданням нової організації суспільства.

У серпні 1918 року було схвалено документ “Про правила прийому в учительські інститути в 1918-1919 рр”. Міністр затвердив також проекти про підготовку вчителів історії у вищих початкових школах (ввести в дію вісім нових учительських інститутів).

У квітні 1918 року міністр освіти затвердив інструкцію “Про порядкування школами національних меншостей”, у якій зазначалося, що школи всіх типів національних меншостей (польські, єврейські, чеські та інші) функціонують на загальних підставах, а учні в обов’язковому порядку вивчають українську мову, історію і географію [7, с. 87].

Проте часта зміна урядів стала на заваді втіленню в життя прогресивних законопроектів, спрямованих на створення національної школи в Україні і підготовки педагогічних кадрів для неї.

Висновки Отже, на початку ХХ століття на території України відбувається зміна влади, що мало істотний вплив і на розвиток вищої освіти, як позитивний, так і негативний. Основними принципами, на яких формувалась система освіти України, стали: рівноправність національних меншин; право для приватних навчальних закладів на організацію навчання та рівноправне існування з державними закладами; державне фінансування, а також залучення приватного капіталу, коштів релігійних конфесій та громадських організацій.

Крім того, були здійснені спроби українізації державного апарату і системи освіти: поряд із російськими гімназіями відкрилися нові українські університети; у російськомовних університетах – Київському, Харківському, Одеському – почали працювати кафедри української мови, літератури, історії та права.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Стаття не вичерпує проблему реформування системи освіти в педагогічних вишах України в 1917-1920-х рр. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективу виявлення особливостей організації навчання в педагогічних вишах України в означений період та застосування визначених особливостей у сучасній українській вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булда А. А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості): монографія / А. А. Булда. –К. : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 498 с.

2. Васильчук Т. В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943-1950 рр.) : дис... кандидата історичних наук: 07.00.01 / Васильчук Тетяна Василівна. – Запоріжжя, 2007. – 272 с.

3 Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. : навч. посібник [для учнів гум.гімназій, ліцеїв, студентів

іст.факультетів, вчителів] / Ярослав Йосипович Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.

4. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / В.К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.

5. Макарчук М. Освітні процеси в Україні періоду національно-культурного відродження 1917-1920-х рр. / М. Макарчук. – Коломия : Вік, 2002. – 61 с.

6. Мірошніченко М.І. Вища школа Радянської України в 1920–1928 рр.: Проблеми розвитку, досвід, уроки: автореф. дис..на здобуття наук. ступеня. канд. іст. наук: спец. 07.00.02 / М.І.Мірошніченко. – К., 1993. – 16 с.

7. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.) : дис... доктора педагогічних наук: 13.00.01 / Нікітчина Світлана Олександрівна. – К., 1998. – 535 с.

8. Прохання про прийом до вищих шкіл, 23 грудня 1918р. – 26 липня 1919 р. – ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр.174 арк 25-31.